

2/2026,
mart-
aprel
(№ 00082)

O‘ZBEKISTONDA EKOTURIZM ASOSIDA QISHLOQ TURIZMINI RIVOJLANTIRISH: MAHALLIY AHOLINI JALB QILISH VA ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH STRATEGIYALARI

Abduraxmanova Aqida Fayzulla qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Samarqand filiali “Yashil iqtisodiyot va barqaror biznes” kafedrası dotsenti, PhD

Email: aqida_abdurakhmanova@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4202-7159>

DOI: https://doi.org/10.55439/EIT/vol14_iss2/810

Anatatsiya

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi O‘zbekistonda qishloq ekoturizmini rivojlantirish jarayonida ekologik barqarorlik, iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy tenglik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni kompleks tarzda tahlil qilish bilan izohlanadi. Tadqiqot natijalari barqaror turizm bo‘yicha ilmiy adabiyotlarni boyitadi hamda turizmni rivojlantirish jarayonida tabiiy va madaniy resurslarni muhofaza qilish bilan bir qatorda iqtisodiy rivojlanishni ta‘minlashga intilayotgan siyosatchilar va turizm amaliyotchilari uchun amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: qishloq ekoturizmi, barqaror turizm rivojlanishi, mahalliy aholini jalb qilish, atrof-muhitni muhofaza qilish, qishloq hududlari, O‘zbekiston.

РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКОГО ТУРИЗМА НА ОСНОВЕ ЭКОТУРИЗМА В УЗБЕКИСТАНЕ: СТРАТЕГИИ ПРИВЛЕЧЕНИЯ МЕСТНОГО НАСЕЛЕНИЯ И ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

Абдурахманова Акида Файзулла кизи

Доцент кафедры «Зелёная экономика и устойчивый бизнес» Самаркандского филиала Ташкентского государственного экономического университета, PhD

Аннотация

Научная новизна данного исследования заключается в комплексном анализе взаимосвязи между экологической устойчивостью, экономической эффективностью и социальной справедливостью в процессе развития сельского экотуризма в Узбекистане. Результаты исследования обогащают научную литературу в области устойчивого туризма и предоставляют практические рекомендации для политиков и специалистов туристической отрасли, стремящихся обеспечить экономическое развитие при одновременном сохранении природных и культурных ресурсов в процессе развития туризма.

Ключевые слова: сельский экотуризм, устойчивое развитие туризма, вовлечение местного населения, охрана окружающей среды, сельские территории, Узбекистан.

DEVELOPMENT OF RURAL TOURISM BASED ON ECOTOURISM IN UZBEKISTAN: STRATEGIES FOR COMMUNITY ENGAGEMENT AND ENVIRONMENTAL CONSERVATION

Abdurakhmanova Aqida Fayzulla kizi

*Associate Professor of the Department of Green Economy and Sustainable Business,
Samarkand Branch of Tashkent State University of Economics, PhD*

Abstract

The scientific novelty of this study lies in the comprehensive analysis of the interconnection between ecological sustainability, economic efficiency, and social equity in the process of developing rural ecotourism in Uzbekistan. The results of the research enrich the scientific literature on sustainable tourism and provide practical recommendations for policymakers and tourism practitioners seeking to ensure economic development while preserving natural and cultural resources in the process of tourism development.

Keywords: rural ecotourism, sustainable tourism development, community engagement, environmental conservation, rural areas, Uzbekistan.

Kirish

Turizm O‘zbekistonda iqtisodiy rivojlanishning muhim tarmoqlaridan biri sifatida shakllanib, mamlakat iqtisodiyotining barqaror o‘shishiga sezilarli hissa qo‘shmoqda hamda ko‘plab yangi ish o‘rinlarini yaratishga xizmat qilmoqda. So‘nggi yillarda turizm infratuzilmasini rivojlantirish, tarixiy-madaniy meros obyektlarini tiklash va xalqaro turizm oqimini oshirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar ushbu sohaning iqtisodiy ahamiyatini yanada kuchaytirdi. Shu bilan birga, turizm faoliyatining kengayishi ayrim hududlarda tabiiy resurslardan haddan tashqari foydalanish, ekologik muvozanatning buzilishi hamda turizm daromadlarining hududlar kesimida notekis taqsimlanishi kabi muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, tabiiy landshaftlar, milliy an‘analar va madaniy meros asosiy turistik resurs hisoblangan qishloq hududlarida bu masalalar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Iqtisodiy rivojlanish va ekologik barqarorlik o‘rtasidagi muvozanatni ta‘minlash zarurati turizmni rivojlantirishda yanada mas‘uliyatli va barqaror yondashuvlarni joriy etishni taqozo etmoqda. Shu nuqtai nazardan, atrof-muhitni muhofaza qilish, mahalliy aholi manfaatlarini qo‘llab-quvvatlash hamda autentik turistik tajribalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan ekoturizm barqaror turizmni rivojlantirishning muhim va istiqbolli yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Mazkur tadqiqot o‘zining ilmiy va amaliy ahamiyatini belgilovchi bir qator muhim jihatlarni qamrab oladi. Birinchidan, ekologik nuqtai nazardan, tadqiqot turizm rivojlanishini biologik xilma-xillikka boy hududlarda tabiatni muhofaza qilish maqsadlari bilan qanday uyg‘unlashtirish mumkinligini tushunishga hissa qo‘shadi. O‘zbekistonning ko‘plab hududlari, xususan tog‘li va tog‘oldi mintaqalari, boy tabiiy landshaftlar, noyob flora va fauna turlari hamda muhim suv resurslari bilan ajralib turadi. Shu sababli ekoturizmni rivojlantirish orqali ushbu ekotizimlarni asrab-avaylash bilan birga iqtisodiy qiymat yaratish masalasi hududlarning barqaror rivojlanishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchidan, tadqiqotning iqtisodiy ahamiyati ham alohida e‘tiborga loyiqdir. O‘zbekistonning ayrim qishloq hududlarida bandlik imkoniyatlarining cheklanganligi, daromad manbalarining kamligi hamda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari bozoridagi

o'zgaruvchanlik aholi farovonligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Turizm esa muqobil daromad manbai sifatida xizmat qilib, qishloq aholisi, ayniqsa yoshlar va ayollar uchun yangi ish o'rinlarini yaratadi hamda mahalliy tadbirkorlikni rivojlantirishga turtki beradi. Biroq turizm faoliyatidan olinadigan iqtisodiy foydaning mahalliy aholiga yetib borishini ta'minlash uchun boshqaruv tizimi, mulkchilik shakllari hamda daromadlarni taqsimlash mexanizmlarini chuqur o'rganish zarur. Mazkur tadqiqot aynan shu masalalarni tahlil qilishga qaratilgan.

Uchinchidan, ijtimoiy va madaniy nuqtai nazardan, tadqiqot qishloq jamoalarining modernizatsiya jarayonlari va an'anaviy qadriyatlar o'rtasidagi muvozanatni qanday saqlab qolayotganini yoritib beradi. Turizm madaniy merosni qayta tiklash, jamoaviy identitetni mustahkamlash hamda avlodlar o'rtasida bilim va tajriba almashinuvini rag'batlantirish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, u ayrim hollarda madaniy qadriyatlarining tijoratlashuvi yoki ijtimoiy o'zgarishlarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli turizmni rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqishda mahalliy qadriyatlar va ijtimoiy barqarorlikni hisobga olish muhim hisoblanadi.

To'rtinchidan, tadqiqot natijalari turli darajadagi siyosiy va boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim ahamiyatga ega. Mahalliy darajada ushbu natijalar hududiy turizmni rejalashtirish hamda jamoalarni rivojlantirish dasturlarini takomillashtirishga xizmat qilishi mumkin. Viloyat va respublika miqyosida esa ular qishloq hududlarini rivojlantirish, kambag'allikni kamaytirish va atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan siyosatni shakllantirishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Xalqaro miqyosda esa mazkur tadqiqot rivojlanayotgan mamlakatlarda barqaror turizmni rivojlantirish bo'yicha ilmiy bilimlarni boyitib, o'xshash rivojlanish muammolariga duch kelayotgan boshqa hududlar uchun ham muhim tajriba va tavsiyalarni taqdim etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Ekoturizm 1980-yillarda ommaviy turizmning salbiy oqibatlariga javob sifatida shakllangan. The International Ecotourism Society ekoturizmni “tabiiy hududlarga mas'uliyatli sayohat qilish bo'lib, u atrof-muhitni muhofaza qilish, mahalliy aholining farovonligini ta'minlash hamda tashrif buyuruvchilar uchun tushuntirish va ta'lim jarayonlarini o'z ichiga oladi” deb ta'riflaydi[1]. Ushbu ta'rif uchta o'zaro bog'liq ustunga asoslanadi: atrof-muhitni muhofaza qilish, mahalliy jamoalar uchun ijtimoiy-iqtisodiy foyda yaratish va turistlar uchun ta'limiy hamda madaniy tajribalarni taqdim etish.

Ilmiy adabiyotlarda ushbu tamoyillarni amaliyotga tatbiq etish masalasi keng muhokama qilinadi. Ayrim tadqiqotchilar ekoturizm ba'zi hollarda an'anaviy turizm amaliyotlarini yashirish uchun “yashil marketing” vositasi sifatida qo'llanilayotganini ta'kidlashadi[2]. Boshqa tadqiqotlar esa ekoturizm muvaffaqiyatli joriy etilgan hududlarda tabiatni muhofaza qilish va iqtisodiy rivojlanish o'rtasida muvozanatga erishilganini ko'rsatadi[3].

So'nggi yillardagi ilmiy izlanishlarda ekoturizm tushunchasi yanada kengaytirilib, unga iqlim o'zgarishiga moslashish, madaniy merosni asrash hamda innovatsion texnologiyalarni joriy etish kabi yangi yo'nalishlar ham kiritilmoqda. Tadqiqotchilar M. T.Stone va X.Font ekoturizmning muvaffaqiyatli rivojlanishi nafaqat ekologik tamoyillarga amal qilish, balki ijtimoiy tenglik, madaniy autentiklik va iqtisodiy samaradorlikni ham ta'minlashga bog'liqligini ta'kidlaydi [4]. Ularning fikricha, bu jarayon “to'rt tomonlama barqarorlik” modeli — ekologik, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy omillarning o'zaro uyg'unligini talab etadi.

Bunday yondashuv barqaror rivojlanish haqidagi zamonaviy qarashlar bilan mos keladi, chunki ular ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy tizimlarning o‘zaro bog‘liqligini e‘tirof etadi[5]

Jamiyatga asoslangan turizm (CBT) mahalliy nazorat, mulkchilik va turizm daromadlarini adolatli taqsimlashni ustuvor deb biluvchi model sifatida keng tarqalmoqda. H.Goodwin va R.Santilli JATni “mahalliy jamoalar tomonidan boshqariladigan va ular manfaatiga xizmat qiladigan turizm faoliyati bo‘lib, u tashrif buyuruvchilarga mahalliy hayot tarzi va madaniyatini o‘rganish imkonini yaratadi” deb ta‘riflaydi[6].

Qishloq turizmi bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar turizmning qishloq hududlarini rivojlantirish, qishloq xo‘jaligini diversifikatsiya qilish hamda kambag‘allikni kamaytirishdagi rolini keng yoritadi. B.Lane va E.Kastenholz fikriga ko‘ra, qishloq turizmining muvaffaqiyatli rivojlanishi iqtisodiy o‘sish bilan qishloq hududlarining o‘ziga xos madaniy va tabiiy xususiyatlarini saqlab qolish o‘rtasida muvozanatni ta‘minlashga bog‘liq[7].

So‘nggi yillarda “kreativ turizm” tushunchasi ham qishloq turizmining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllanmoqda. Bu model turistlarning mahalliy faoliyatlarda, hunarmandchilik jarayonlarida va an‘anaviy madaniy tajribalarda faol ishtirok etishini nazarda tutadi [8].

So‘nggi yillarda O‘zbekiston turizm sohasi davlat tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar, infratuzilma rivoji hamda xalqaro turizmni rag‘batlantirish siyosati natijasida jadal rivojlanib bormoqda. Mamlakatning boy tarixiy-madaniy merosi, noyob tabiiy landshaftlari hamda biologik xilma-xilligi uni ekoturizm va qishloq turizmi uchun istiqbolli yo‘nalishlardan biriga aylantiradi.

Shu bilan birga, turizmni rivojlantirish jarayonida institutsional muvofiqlashtirishning yetarli emasligi, infratuzilma cheklovlari, mahalliy aholi salohiyatining yetarli darajada rivojlanmaganligi hamda ekologik bosimlarning ortib borishi kabi muammolar ham kuzatiladi. So‘nggi ilmiy tadqiqotlarda O‘zbekistonda barqaror turizmni rivojlantirish, madaniy merosni saqlash hamda qishloq hududlarida turizm orqali iqtisodiy faollikni oshirish masalalari keng o‘rganilmoqda.

Mazkur ilmiy ish ana shu tadqiqotlar doirasini davom ettirib, ekoturizm asosida qishloq turizmini rivojlantirish jarayonida ekologik barqarorlik, iqtisodiy samaradorlik va mahalliy jamoalarning manfaatlarini uyg‘unlashtirish mexanizmlarini tahlil qilishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot murakkab ijtimoiy jarayonlarni ularning real hayotiy sharoitida chuqur o‘rganish imkonini beruvchi sifat (qualitative) tadqiqot yondashuvi hamda keys-stadi (case study) metodologiyasiga asoslanadi. Keys-stadi dizayni ekoturizmni rivojlantirish jarayonlari, manfaatdor tomonlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar hamda ushbu jarayon natijalariga ta‘sir ko‘rsatuvchi kontekstual omillarni batafsil tahlil qilish imkonini beradi. Yin (2023) tomonidan ishlab chiqilgan keys-stadi tamoyillariga muvofiq, tadqiqot yaxlit yagona keys dizayniga asoslangan bo‘lib, tadqiqot obyekti muayyan hudud doirasida chegaralangan tizim sifatida qaraladi, shu bilan birga turli hududlar va turizm tashabbuslari o‘rtasidagi ichki xilma-xillik ham hisobga olinadi.

Tadqiqot interpretativ epistemologik yondashuvga tayanadi. Mazkur yondashuv bilimlarning ijtimoiy jihatdan shakllanishini hamda turli subyektlar tomonidan turlicha talqin qilinishi mumkinligini e‘tirof etadi. Bu esa turli manfaatdor tomonlar ekoturizm rivojlanishini qanday qabul qilishi, qanday tajribaga ega bo‘lishi va ushbu jarayonga qanday ma‘no

berishini chuqur anglash imkonini yaratadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi muayyan gipotezalarni sinovdan o'tkazish emas, balki ekoturizmni rivojlantirish jarayonini chuqur va kontekstual tahlil qilish orqali nazariy hamda amaliy xulosalar chiqarishdan iborat.

Tadqiqot O'zbekistonning qishloq hududlarida ekoturizmni rivojlantirish jarayonlarini o'rganish maqsadida olib borildi. Tadqiqot doirasida ekoturizm salohiyati mavjud bo'lgan va turizm faoliyati nisbatan rivojlangan bir necha qishloq hududlari tanlab olindi. Ushbu hududlar turistik resurslarning mavjudligi, mahalliy aholi ishtiroki, turizm faoliyatining xilma-xilligi hamda tadqiqot olib borish uchun qulaylik kabi mezonlar asosida maqsadli tanlov (purposive sampling) usuli orqali saralandi.

Tadqiqot ishtirokchilarini tanlashda “snowball sampling” (zanjirli tanlov) hamda maksimal xilma-xillikni ta'minlashga qaratilgan tanlov usullari qo'llanildi. Bu usul turizm faoliyatiga jalb qilingan turli manfaatdor tomonlarning fikr va tajribalarini qamrab olish imkonini berdi. Tadqiqotda jami 45 nafar respondent ishtirok etdi. Ular tarkibiga mahalliy hokimiyat vakillari, turizm biznesi egalari va menejerlari, qishloq aholisi (fermerlar, mehmon uylari egalari, gidlar, mahalliy mahsulot sotuvchilari), turizm sohasiga mas'ul davlat tashkilotlari xodimlari hamda mahalliy va xorijiy turistlar kiritildi.

Ishtirokchilar mahalliy hamkorlar va hududiy vakillar orqali jalb qilindi. Respondentlarni tanlash jarayonida gender muvozanatini ta'minlash, turli yosh guruhlari, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar hamda turizm faoliyatidagi ishtirok darajasi jihatidan xilma-xillikni qamrab olishga alohida e'tibor qaratildi.

Ma'lumotlar tadqiqot natijalarining ishonchligini ta'minlash hamda masalani har tomonlama tahlil qilish maqsadida bir nechta usullar orqali yig'ildi. Asosiy ma'lumot manbai sifatida chuqurlashtirilgan yarim tuzilgan (semi-structured) intervyular qo'llanildi. Intervyular odatda 45–90 daqiqa davom etdi hamda ishtirokchilarning roziligi bilan yozib olindi. Intervyu savollari turli manfaatdor tomonlar guruhlari uchun alohida ishlab chiqilib, unda turizm rivojlanishining shakllanish jarayoni, mahalliy aholi ishtiroki, atrof-muhitni boshqarish, turizmning iqtisodiy ta'siri, mavjud muammolar hamda kelajakdagi rivojlanish istiqbollari kabi masalalar qamrab olindi.

Tadqiqot jarayonida ishtirokchi kuzatuv (participant observation) usulidan ham foydalanildi. Kuzatuv ishlari uch oy davomida olib borilib, bu jarayonda mahalliy jamoa yig'ilishlarida ishtirok etish, turizm faoliyati bilan bog'liq tadbirlarda qatnashish hamda mahalliy aholi bilan norasmiy muloqotlar o'tkazish orqali muhim ma'lumotlar to'plandi. Kuzatuv jarayonida turizm infratuzilmasi, ekologik holat, turistlar va mahalliy aholi o'rtasidagi o'zaro munosabatlar hamda turizm faoliyatining kundalik jarayonlari bo'yicha kuzatuvlar qayd etildi.

Bundan tashqari, hujjatlar tahlili (document analysis) usuli orqali turizmni rivojlantirishga oid normativ-huquqiy hujjatlar, hududiy turizm rivojlantirish dasturlari, reklama va targ'ibot materiallari, ekologik hisobotlar hamda jamoa yig'ilishlari bayonnomalari o'rganildi. Ushbu hujjatlar tadqiqotda turizm rivojlanishining institutsional asoslari va tarixiy rivojlanish jarayonlarini tahlil qilish imkonini berdi.

Tahlil jarayonida induktiv va deduktiv yondashuvlar birgalikda qo'llanildi. Induktiv yondashuv orqali mavzular to'g'ridan-to'g'ri ma'lumotlar asosida shakllantirildi, deduktiv yondashuv esa mavjud nazariy asoslar va konseptual yondashuvlar orqali natijalarni talqin qilish imkonini berdi. Ma'lumotlarni tartibga solish va kodlash jarayonida NVivo dasturiy ta'minotidan foydalanildi, biroq tahliliy qarorlar tadqiqotchi tomonidan qabul qilindi.

Shuningdek, tahlil jarayonida paydo bo‘lgan fikrlar, savollar va bog‘liqliklarni qayd etish uchun muntazam analitik qaydlar yuritildi. Turli ma‘lumot manbalaridan olingan ma‘lumotlarni solishtirish (intervyular, kuzatuvlar va hujjatlar tahlili) hamda respondentlar fikrlarini tasdiqlash usuli orqali tadqiqot natijalarining ishonchliligi ta‘minlandi.

Tahlil va natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ekoturizmni muvaffaqiyatli rivojlantirishning asosiy omillaridan biri mahalliy jamoalarga asoslangan boshqaruv tizimining mavjudligidir. Bunday boshqaruv modeli mahalliy aholini turizm faoliyatining faqatgina foyda oluvchi tomoni emas, balki faol ishtirokchisi sifatida jalb etishga xizmat qiladi. Qishloq hududlarida turizm faoliyatini samarali tashkil etish mahalliy jamoalarning tashabbuskorligi va hamkorlik asosida ishlashiga bog‘liq ekanligi aniqlandi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, turizmni jamoa asosida boshqarish tizimini joriy etish turizm faoliyatini individual tashabbuslardan tashkil etilgan tizimli va muvofiqlashtirilgan faoliyatga aylantirishda muhim rol o‘ynaydi. Bunday model doirasida mahalliy jamoa vakillaridan iborat turizmni rivojlantirish guruhlari tashkil etilib, ular turistik obyektlarni boshqarish, xizmat ko‘rsatish jarayonlarini muvofiqlashtirish hamda turizm infratuzilmasini rivojlantirishda faol ishtirok etadi.

Mazkur jamoaviy boshqaruv tizimi turistik xizmatlar — kirish chiptalarini sotish, ekskursiya xizmatlari, transport va avtoturargohlar faoliyati, shuningdek, mahalliy oziq-ovqat va suvenir savdosini tashkil etish kabi yo‘nalishlarni ham qamrab oladi. Turizm faoliyatidan olingan daromadlar esa kooperativ tamoyillar asosida taqsimlanib, ishtirokchilarning turizm jarayonidagi faoliyat darajasi va hissasiga qarab taqsimlanadi. Bu esa mahalliy aholining turizm faoliyatiga qiziqishini oshirish bilan birga hududiy iqtisodiy rivojlanishga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

1-jadval

Qishloq hududlarida ekoturizmning rivojlanish yo‘nalishlari

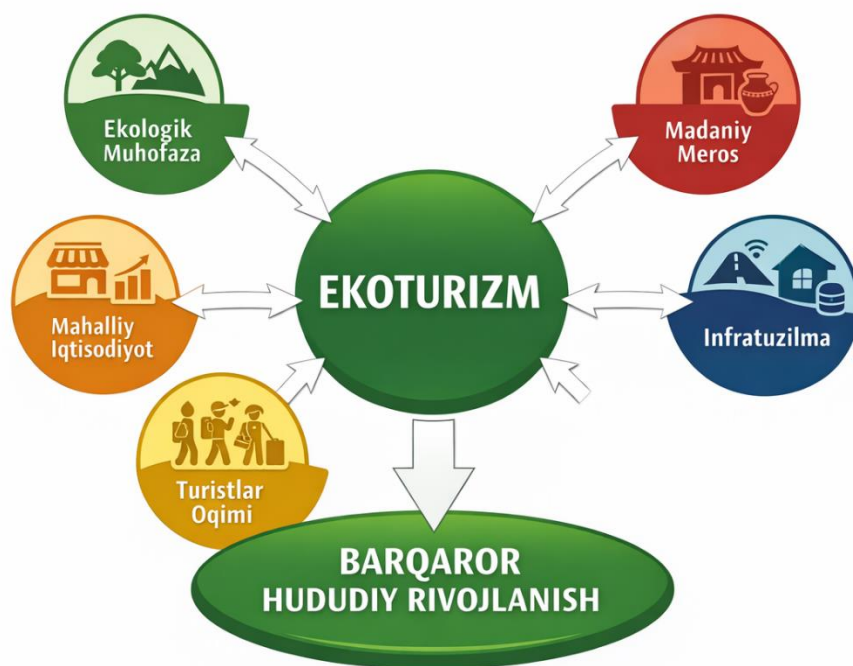
Ko‘rsatkichlar	2021	2022	2023	2024	2025	O‘shish (%)
Ekoturizm yo‘nalishidagi qishloqlar soni	45	58	72	95	120	+166%
Mahalliy aholi ishtirokidagi turizm loyihalari	60	85	110	145	180	+200%
Ekoturizm orqali yaratilgan ish o‘rinlari	320	450	620	810	1050	+228%
Mahalliy aholining turizm daromadi (mlrd so‘m)	12	18	27	39	55	+358%
Atrof-muhitni muhofaza qilish loyihalari	20	28	35	47	60	+200%
Ekoturizm hududlarida chiqindilarni kamaytirish (%)	5	9	14	19	26	+21 p.p

Intervyu ma‘lumotlari shuni ko‘rsatadiki, mahalliy jamoaning turizm faoliyatidagi ishtiroki faqat iqtisodiy manfaat bilan cheklanib qolmay, balki qaror qabul qilish jarayonlarida ham faol qatnashishni o‘z ichiga oladi. Respondentlardan birining ta‘kidlashicha, turizmni rivojlantirish bilan bog‘liq muhim masalalar muntazam ravishda jamoa yig‘ilishlarida muhokama qilinadi. Ushbu yig‘ilishlarda turizmni rivojlantirish yo‘nalishlari, xizmatlar narxini belgilash, yangi turistik obyektlarni yaratish hamda infratuzilmani yaxshilash kabi masalalar jamoaviy muhokama orqali hal etiladi. Bunday ishtirokchi boshqaruv tizimi mahalliy aholining turizm faoliyatiga egalik hissini kuchaytiradi hamda turizmni barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv avvalgi turizm rivojlanish tajribalaridan farq qiladi, chunki ilgari ayrim hududlarda turizm faoliyati ko‘pincha tashqi investorlar tomonidan

boshqarilgan va mahalliy jamoalarning qaror qabul qilish jarayonidagi ishtiroki cheklangan bo‘lgan.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari mahalliy jamoa a‘zolarining turizm faoliyatini tashkil etish bo‘yicha salohiyati bir xil darajada emasligini ham ko‘rsatdi. Ayrim tajribali tadbirkorlar turizm biznesini yuritish, marketing faoliyatini tashkil etish hamda tashqi hamkorlar bilan ishlash bo‘yicha yetarli tajribaga ega bo‘lsa, yangi ishtirokchilar bu borada qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Xususan, moliyaviy hisob-kitoblarni yuritish, mijozlarga xizmat ko‘rsatish standartlarini joriy etish hamda zamonaviy marketing vositalaridan foydalanish bo‘yicha bilim va ko‘nikmalar yetarli emasligi kuzatilmoqda.

Natijada turizm faoliyatidan olinadigan iqtisodiy manfaatlar ayrim hollarda tajribali va faol ishtirokchilar qo‘lida ko‘proq jamlanib qolishi mumkin. Ushbu muammolarni bartaraf etish maqsadida turizm sohasiga mas‘ul tashkilotlar tomonidan turli o‘quv dasturlari va treninglar tashkil etilmoqda. Ushbu treninglar mehmondo‘stlik xizmatlarini boshqarish, moliyaviy savodxonlik hamda raqamli marketing kabi yo‘nalishlarni qamrab oladi. Biroq tadqiqot ishtirokchilari bunday treninglarning o‘tkazilish chastotasi va sifati ayrim hududlarda bir xil darajada emasligini ham qayd etishdi.

1-rasm. Integratsiyalashgan ekoturizm rivojlanish modeli.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, atrof-muhitni muhofaza qilish ekoturizmni rivojlantirish jarayonining muhim ustunlaridan biri hisoblanadi, biroq uning amaliyotga joriy etilish darajasi turli hududlarda turlicha namoyon bo‘ladi. Ayrim qishloq hududlarida turizm faoliyati bilan shug‘ullanuvchi subyektlar chiqindilarni boshqarishning qat‘iy qoidalarini joriy etgan bo‘lib, turistlardan biologik parchalanmaydigan chiqindilarni o‘zlari bilan olib chiqib ketish talab qilinadi. Bundan tashqari, organik chiqindilarni qayta ishlash uchun kompostlash tizimlari tashkil etilgan hamda hududlarda muntazam tozalash aksiyalari o‘tkazib borilmoqda. Intervyu jarayonida respondentlardan biri turistlarga ekologik mas‘uliyat haqida tushuntirish ishlari olib borilishini ta‘kidlab, bunday yondashuv ko‘pchilik turistlar tomonidan ijobiy qabul qilinishini qayd etdi. Kuzatuv natijalari ham asosiy turistik yo‘nalishlarda tozalik

darajasi yuqori ekanligini ko'rsatdi, biroq ayrim chekka hududlarda chiqindilar to'planishi holatlari ham uchrab turishi aniqlandi.

Turizm rivojlanishi natijasida suv resurslariga bo'lgan bosim ortib borayotganligi sababli suvni tejash masalasi ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu munosabat bilan ayrim qishloq hududlarida mehmon uylari va ovqatlanish maskanlari uchun yomg'ir suvini yig'ish tizimlari joriy etilgan bo'lib, bu yer osti suvlariga bo'lgan qaramlikni kamaytirishga xizmat qilmoqda. Bundan tashqari, mahalliy jamoalar tomonidan suv havzalari hududlarida daraxt ekish orqali o'rmonlarni tiklash dasturlari ham amalga oshirilmoqda. Bunday tashabbuslar suv manbalarini muhofaza qilish hamda tuproq eroziyasining oldini olishga qaratilgan bo'lib, mahalliy aholining ekologik ongining ortib borayotganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, respondentlar ayrim holatlarda iqtisodiy manfaatlar va ekologik muhofaza talablari o'rtasida muayyan ziddiyatlar yuzaga kelishi mumkinligini ham ta'kidladilar.

Tadqiqot shuningdek qishloq xo'jaligi faoliyati ham ekoturizm talablariga mos ravishda o'zgarib borayotganini ko'rsatdi. Ko'plab fermerlar ekologik barqarorlikni ta'minlash va turistlar qiziqishini oshirish maqsadida organik qishloq xo'jaligi usullariga o'tishni boshlagan. Bunda sun'iy kimyoviy vositalardan voz kechilib, tabiiy zararkunanda nazorati usullari hamda organik o'g'itlardan foydalanilmoqda. Dastlabki bosqichda bunday o'zgarishlar hosildorlikning qisqa muddatli pasayishi hamda sertifikatlash bilan bog'liq qo'shimcha xarajatlarni talab qilishi mumkin. Biroq fermerlarning ta'kidlashicha, ekologik toza mahsulotlarga bo'lgan talabning ortishi hamda turistlarning bunday mahsulotlarga qiziqishi yuqori narxlar orqali ushbu xarajatlarni qoplash imkonini bermoqda. Natijada organik qishloq xo'jaligi nafaqat iqtisodiy jihatdan foydali, balki atrof-muhitni muhofaza qilish nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Madaniy autentiklik qishloq ekoturizmining muhim jozibador omillaridan biri bo'lib, turistlarni jalb etishda asosiy rol o'ynaydi. Qishloq hududlarida turistlar mahalliy aholining kundalik hayot faoliyatida bevosita ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Jumladan, mehmonlar qishloq xo'jaligi ishlarida qatnashish, an'anaviy taomlar tayyorlash jarayonini o'rganish, ekin ekish yoki hosil yig'ish kabi faoliyatlarda ishtirok etish orqali mahalliy madaniyat va turmush tarzini yaqindan tanish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

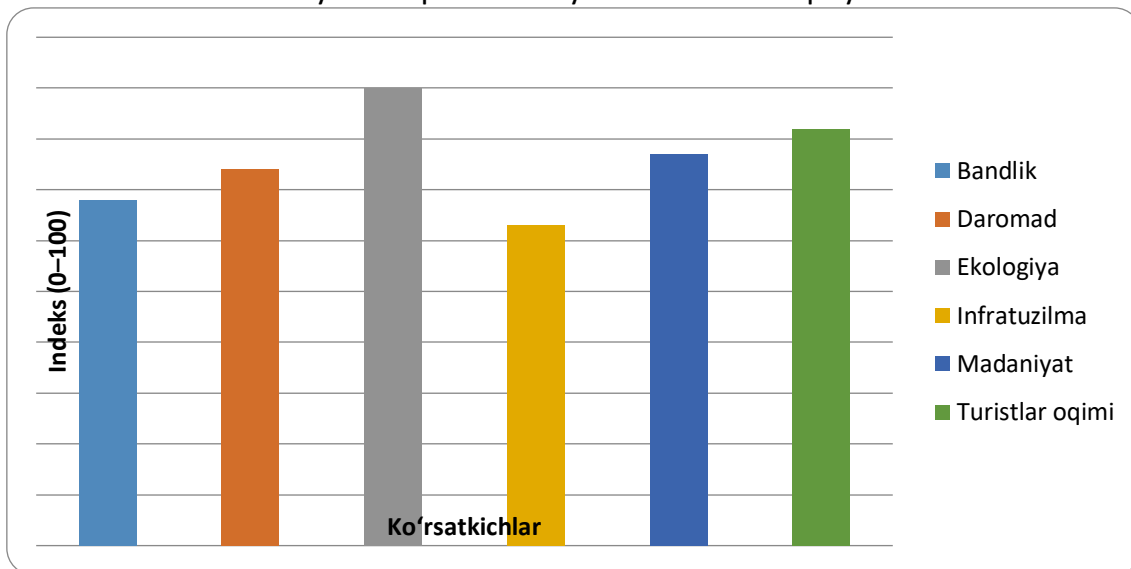
Shuningdek, mehmon uylari tizimi orqali turistlar mahalliy oilalarda istiqomat qilib, ularning kundalik hayoti, an'analari hamda madaniy qadriyatlari bilan yaqindan tanishish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bunday tajribalar turistlar va mahalliy aholi o'rtasida o'zaro madaniy almashinuvni kuchaytiradi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, mehmon uylarini boshqarayotgan mahalliy aholi vakillari ko'plab turistlar mahalliy madaniyat bilan yaqindan tanishganidan so'ng ushbu hududga yana qayta tashrif buyurishini ta'kidlashgan.

Turizm faoliyati natijasida an'anaviy san'at va madaniy tadbirlar ham qayta jonlanmoqda. Milliy musiqa, xalq raqslari, hunarmandchilik namunalari hamda an'anaviy tomoshalar turistlar uchun namoyish etilmoqda. Bu esa bir tomondan san'atkorlar uchun qo'shimcha daromad manbaini yaratib, ikkinchi tomondan milliy madaniyatni yosh avlodga yetkazish va saqlab qolishga xizmat qilmoqda.

Biroq ayrim mahalliy aholi vakillari turizm faoliyati natijasida madaniy qadriyatlarning tijoratlashuvi ehtimoli mavjudligidan xavotir bildirmoqda. Ularning fikricha, ayrim hollarda madaniy tadbirlar turistlar uchun soddalashtirilgan yoki sahnalashtirilgan ko'rinishda namoyish etilishi mumkin. Shu sababli turizmni rivojlantirish jarayonida madaniy merosning

asl mazmuni va ruhiy ahamiyatini saqlab qolish masalasiga alohida e’tibor qaratish zarur hisoblanadi.

Mahalliy aholi ko’pincha o’z ona tilida muloqot qilishni afzal ko’radi, yosh avlod vakillari esa ba’zan tarjimon vazifasini bajaradi. Bu yondashuv til va madaniy autentiklikni saqlashga xizmat qilsa-da, ayrim hollarda chuqurroq muloqot olib borishni cheklashi mumkin. Turistlar o’rtasida o’tkazilgan so’rov natijalari shuni ko’rsatadiki, tashrif buyuruvchilarning aksariyati autentik madaniy tajribalarni qadrlaydi hamda mukammal chet tilini bilishdan ko’ra samimiy muloqot va tabiiy muhitni ustun qo’yadi.

2-rasm. Ekoturizm strategiyasining hududiy rivojlanish ko’rsatkichlariga ta’siri.

Ekoturizmni rivojlantirish qishloq hududlarida iqtisodiy jihatdan sezilarli ijobiy natijalarni keltirib chiqarmoqda. Tadqiqot natijalariga ko’ra, turizm faoliyatida ishtirok etayotgan oilalarning daromadlari faqat qishloq xo’jaligiga tayanadigan oilalarga nisbatan o’rtacha 40–60 foizga yuqori bo’lishi mumkin. Turizm qo’shimcha daromad manbai sifatida qishloq xo’jaligi bilan bog’liq risklarni kamaytiradi hamda aholi daromadlarini diversifikatsiya qilish imkonini beradi. Turizm faoliyatidan olingan daromadlar uy-joy sharoitlarini yaxshilash, bolalar ta’limi, tibbiy xizmatlardan foydalanish hamda turli maishiy texnika vositalarini xarid qilish kabi ehtiyojlarni qoplashga xizmat qilmoqda. Ayrim respondentlar turizm orqali olingan daromadlar farzandlarini oliy ta’lim muassasalarida o’qitish imkonini yaratganini ham ta’kidladilar.

Turizm sohasida yaratilayotgan ish o’rinlari faqat bevosita turizm xizmatlari bilan cheklanib qolmay, balki turli qo’shimcha tarmoqlarning rivojlanishiga ham turtki beradi. Turizmga bo’lgan talab mahalliy qishloq xo’jaligi, hunarmandchilik, transport hamda qurilish sohalarining rivojlanishini rag’batlantiradi. Masalan, fermerlar restoran va mehmon uylari uchun mahsulot yetkazib beradi, hunarmandlar suvenirlar ishlab chiqaradi, transport xizmatlari turistlarni tashish bilan shug’ullanadi, quruvchilar esa mehmon uylari va turizm infratuzilmasini barpo etishda ishtirok etadi. Ayniqsa, ayollar turizm bilan bog’liq kichik biznes faoliyatlari — oziq-ovqat tayyorlash, hunarmandchilik mahsulotlari ishlab chiqarish hamda mehmon uylarini boshqarish orqali daromad topish imkoniyatiga ega bo’lmoqda.

Shu bilan birga, turizm daromadlarining taqsimlanishi barcha hududlarda bir xil emas. Turistik obyektlar joylashgan va transport infratuzilmasi yaxshi rivojlangan hududlar turistlar oqimining asosiy qismini qabul qilib, ko’proq iqtisodiy manfaatga ega bo’lmoqda. Aksincha,

chekka hududlar turistlarni jalb qilishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Bundan tashqari, jamoa ichida ham mulk egaligi va moliyaviy imkoniyatlar turizm daromadlaridan foydalanish imkoniyatlariga ta’sir ko’rsatadi. Moliyaviy resurslarga ega bo’lgan oilalar turizm infratuzilmasiga investitsiya kiritishi mumkin bo’lsa, kamroq imkoniyatga ega aholi ko’proq yollanma ish yoki kichik savdo faoliyatiga tayanadi. Jamoa asosida tashkil etilgan kooperativ tizimlar daromadlarni adolatli taqsimlashga yordam berayotgan bo’lsa-da, bu jarayonda hali ham ayrim muammolar saqlanib qolmoqda.

Ekoturizmni rivojlantirish jarayonida infratuzilmaning rivojlanishi muhim ahamiyatga ega. Yo’l infratuzilmasining yaxshilanishi qishloq hududlariga kirish imkoniyatini kengaytirib, turistlar uchun qulay sharoit yaratmoqda. Shuningdek, telekommunikatsiya infratuzilmasining rivojlanishi turizm faoliyatida raqamli texnologiyalardan foydalanish imkonini oshirmoqda. Internet va mobil aloqa xizmatlarining kengayishi onlayn marketing, bron qilish tizimlari hamda elektron to’lovlarni amalga oshirishni osonlashtirmoqda. Ayrim hududlarda Wi-Fi nuqtalarining tashkil etilishi esa masofadan ishlovchi turistlar va raqamli nomadlar uchun jozibador sharoit yaratmoqda.

Biroq suv ta’minoti va sanitariya tizimi ayrim hududlarda muammoli bo’lib qolmoqda. Asosiy turistik hududlarda infratuzilma yetarli darajada rivojlangan bo’lsa-da, ayrim chekka hududlarda toza suv ta’minoti va oqava suvlarni tozalash tizimi yetarli darajada rivojlanmagan. Shu sababli turizm infratuzilmasini yanada kengaytirish uchun qo’shimcha investitsiyalar zarur.

Turizm infratuzilmasini rivojlantirish jarayonida ekologik talablar ham hisobga olinmoqda. Piyodalar yo’laklari, kuzatuv maydonchalari va boshqa turistik obyektlar ko’pincha mahalliy materiallar hamda an’anaviy qurilish usullaridan foydalangan holda barpo etilmoqda. Bu esa tabiiy muhitga salbiy ta’sirni kamaytirish hamda hududning estetik ko’rinishini saqlab qolishga xizmat qiladi.

Ekoturizm rivojlanishiga qaramay, ushbu sohada bir qator muammolar ham mavjud. Eng muhim muammolardan biri turizm oqimining mavsumiyligi hisoblanadi. Turistlar asosan bayram va dam olish kunlarida tashrif buyuradi, boshqa davrlarda esa turizm faoliyati sezilarli darajada pasayadi. Bu holat turizm biznesini rejalashtirish va barqaror daromad olish imkoniyatlarini murakkablashtiradi.

Shuningdek, mahalliy aholining turizm sohasidagi bilim va ko’nikmalarining yetarli emasligi ham muammolardan biri hisoblanadi. Mehmondo’stlik xizmatlari, xorijiy tillarni bilish hamda biznes boshqaruvi bo’yicha bilimlarning yetishmasligi turizm xizmatlari sifatini oshirishga to’sqinlik qilishi mumkin. Moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatining cheklanganligi ham yangi infratuzilma yaratish yoki biznesni kengaytirish jarayonini murakkablashtiradi.

Marketing va bozor imkoniyatlari ham qishloq hududlari uchun muhim muammo hisoblanadi. Raqamli marketing imkoniyatlari mavjud bo’lsa-da, ko’plab mahalliy tadbirkorlar ushbu vositalardan samarali foydalanish uchun zarur bilim va resurslarga ega emas. Turizm kompaniyalari va agentliklariga qaramlik esa ba’zan daromadlarning kamayishiga olib keladi.

Bundan tashqari, turizmning kengayishi ekologik bosimning ortishiga ham sabab bo’lishi mumkin. Chiqindilar hajmining ko’payishi, suv resurslaridan foydalanishning ortishi hamda nozik ekotizimlarga turistlarning ta’siri kabi omillar ekologik muvozanatga ta’sir ko’rsatadi. Shu sababli turizm rivojlanishi jarayonida ekologik muhofaza choralari, monitoring tizimlari hamda turistlar sonini tartibga solish kabi mexanizmlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot qishloq hududlarida ekoturizmni rivojlantirish jarayonini tahlil qilib, agrar jamoalar tabiiy va madaniy resurslardan foydalanish orqali barqaror daromad manbalarini shakllantirishi hamda ekologik muhit va madaniy merosni saqlab qolish jarayonini o'rganadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ekoturizmni muvaffaqiyatli rivojlantirish integratsiyalashgan yondashuvni talab qiladi. Bunda ekologik muhofaza, iqtisodiy samaradorlik, ijtimoiy tenglik va madaniy autentiklik asosiy ustunlar hisoblanadi. Mazkur to'rt omil bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular o'zaro qarama-qarshi emas, balki o'zaro uyg'un holda rivojlanishi zarur.

Jamiyatga asoslangan boshqaruv tizimlari ekoturizm barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda mahalliy aholi rivojlanish jarayonining passiv ishtirokchisi emas, balki faol qaror qabul qiluvchi subyekt sifatida ishtirok etadi. Jamoaviy boshqaruv modeli mahalliy hamkorlikni kuchaytirish, iqtisodiy manfaatlarni adolatli taqsimlash hamda ijtimoiy kapitalni rivojlantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, institutsional salohiyatni oshirish, inklyuziv boshqaruvni ta'minlash hamda manfaatlarning adolatli taqsimlanishini yo'lga qo'yish doimiy e'tibor va qo'llab-quvvatlashni talab qiladi.

Ekologik muhofaza natijalari shuni ko'rsatadiki, ekoturizm to'g'ri boshqaruv mexanizmlari mavjud bo'lgan sharoitda tabiiy ekotizimlarni muhofaza qilish uchun iqtisodiy rag'batlarni yaratishi mumkin. Chiqindilarni boshqarish tizimlari, ekologik toza qishloq xo'jaligi, daraxt ekish tashabbuslari hamda turistlar uchun ekologik ma'rifat dasturlari aholining ekologik ongini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, turizm rivojlanishining tezlashuvi sharoitida ekologik muhofaza tamoyillarini saqlab qolish muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Ekoturizm rivojlanishining iqtisodiy ta'siri ham sezilarli hisoblanadi. Ushbu faoliyat aholi daromadlarini diversifikatsiya qilish, yangi ish o'rinlarini yaratish hamda qishloq hududlarida turmush darajasini oshirishga xizmat qiladi. Biroq iqtisodiy foydalar taqsimotida ayrim nomutanosibliklar saqlanib qolmoqda, chunki hududning geografik joylashuvi, transport infratuzilmasi va ijtimoiy mavqe ayrim guruhlarning iqtisodiy imkoniyatlardan ko'proq foydalanishiga sabab bo'lmoqda. Mazkur tengsizliklarni kamaytirish uchun inklyuziv siyosatni amalga oshirish hamda imkoniyati cheklangan yoki kam ta'minlangan aholi qatlamlarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan maqsadli chora-tadbirlar zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Das, M., & Chatterjee, B. (2023). Ecotourism: A panacea or a predicament? *Tourism Management Perspectives*, 46, 101098. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2023.101098>
2. Zhang, H., Lei, S. L., & Yang, F. X. (2023). Greenwashing in ecotourism: A critical analysis of marketing practices. *Journal of Sustainable Tourism*, 31(6), 1345-1363. <https://doi.org/10.1080/09669582.2023.2176543>
3. Buckley, R., & Mossaz, A. C. (2024). Authentic ecotourism: Best practice case studies from around the world. *Journal of Ecotourism*, 23(1), 1-18. <https://doi.org/10.1080/14724049.2024.2123456>
4. Stone, M. T., & Font, X. (2023). Expanding the ecotourism framework: Towards a quadruple bottom line approach. *Journal of Sustainable Tourism*, 31(8), 1876-1894. <https://doi.org/10.1080/09669582.2023.2187654>

5. Liu, C. H., Horng, J. S., Chou, S. F., & Chen, Y. C. (2024). Developing sustainable tourism indicators for ecotourism destinations. *Sustainability*, 16(3), 1234. <https://doi.org/10.3390/su16031234>
6. Goodwin, H., & Santilli, R. (2023). Community-based tourism: A success? *Journal of Sustainable Tourism*, 31(3), 789-806. <https://doi.org/10.1080/09669582.2023.2165432>
7. Lane, B., & Kastenholtz, E. (2023). Rural tourism: New concepts, new research, new practice. *Journal of Rural Studies*, 94, 102-115. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2023.102115>
8. Richards, G., & Marques, L. (2024). Creative tourism: Activating cultural resources for visitor experiences. *Tourism Review*, 79(1), 45-62. <https://doi.org/10.1108/TR-06-2023-0456>